

ĐẶNG THỊ LAN*, NGUYỄN THỊ LÊ THU**

VAI TRÒ CỦA PHẬT GIÁO TRONG XÂY DỰNG ĐẠO ĐỨC THANH NIÊN THỜI ĐẠI CÁCH MẠNG CÔNG NGHIỆP 4.0

Tóm tắt: Cuộc cách mạng công nghiệp lần thứ tư (cách mạng công nghiệp 4.0) đang tạo ra những cơ hội và thách thức lớn cho sự phát triển mọi mặt của thanh niên Việt Nam, trong đó có vấn đề đạo đức, lối sống. Một bộ phận thanh niên đang tha hóa về đạo đức, sa vào tệ nạn xã hội, vi phạm pháp luật, xa rời các giá trị đạo đức truyền thống của dân tộc. Là một thành tố tạo nên bản sắc văn hóa dân tộc, các giá trị của đạo đức Phật giáo đã giao thoa, hòa quyện với giá trị đạo đức truyền thống Việt Nam và ngày nay vẫn còn nhiều giá trị mang tính phổ quát cần được phát huy. Những giá trị nhân văn, hợp lý của đạo đức Phật giáo vẫn đang tích cực góp phần chấn hưng đạo đức xã hội, lan tỏa trong cộng đồng, điều chỉnh ý thức đạo đức và hành vi đạo đức của thanh niên trước tác động đa chiều của toàn cầu hóa và cuộc cách mạng 4.0 hiện nay.

Từ khóa: Phật giáo, đạo đức Phật giáo, đạo đức thanh niên, cách mạng công nghiệp 4.0

Mở đầu

Quá trình xây dựng đạo đức thanh niên ở Việt Nam hiện nay chịu tác động bởi nhiều yếu tố, trong đó tác động của cuộc cách mạng 4.0 khá mới mẻ nhưng không kém phần mạnh mẽ. Ngoài ra, quá trình này cũng được thực hiện bởi nhiều chủ thể khác nhau như Đảng, Nhà nước, các cấp lãnh đạo, gia đình, nhà trường, Đoàn thanh niên..., đặc biệt, có sự tham gia của các nguồn lực tôn giáo (trong đó có Phật giáo). Với hệ thống triết lý sâu sắc chứa đựng những tư tưởng đạo đức nhân văn, Phật giáo vẫn đang tiếp tục hấp dẫn một bộ phận lớn người dân Việt Nam,

* Khoa Triết học, Trường Đại học Khoa học xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Hà Nội.

** Khoa Lý luận chính trị, Đại học Kinh tế Quốc dân.

Ngày nhận bài: 13/9/2024; Ngày biên tập: 14/9/2024; Duyệt đăng: 12/10/2024.

trong đó có thanh niên. Những giá trị tích cực đó nếu biết vận dụng và có phương pháp chuyển tải vào cuộc sống sẽ có ý nghĩa không nhỏ trong việc xây dựng đạo đức cho thanh niên trước tác động phức tạp của toàn cầu hóa và cuộc cách mạng công nghiệp 4.0 hiện nay.

Trong những năm gần đây đã có nhiều công trình, bài viết liên quan đến xây dựng, giáo dục đạo đức, lối sống của thanh niên trong bối cảnh toàn cầu hóa và cuộc cách mạng 4.0. Bên cạnh đó, có nhiều bài viết đánh giá vai trò của Phật giáo đối với đạo đức xã hội hoặc giáo dục đạo đức cho thế hệ trẻ trong bối cảnh xã hội hiện đại, với sự tác động của các yếu tố như toàn cầu hóa, cách mạng khoa học công nghệ. Tác giả Nguyễn Thị Lê Thu (2020) trong *Ảnh hưởng của triết lý nhân sinh Phật giáo đối với đạo đức thanh niên ở Hà Nội hiện nay* (Luận án tiến sĩ, Đại học Quốc gia Hà Nội), đã phân tích, đánh giá ảnh hưởng của triết lý nhân sinh Phật giáo đến đạo đức thanh niên Hà Nội, đồng thời, đưa ra những giải pháp nhằm phát huy ảnh hưởng tích cực và hạn chế ảnh hưởng tiêu cực của triết lý nhân sinh Phật giáo. Tuy nhiên, tác giả chủ yếu xem xét ảnh hưởng của đạo đức Phật giáo đến đạo đức thanh niên trong bối cảnh toàn cầu hóa và kinh tế thị trường là chủ yếu, chưa đề cập đến xây dựng đạo đức thanh niên trong thời đại cách mạng 4.0. Đoàn Thu Nguyệt (2021) với *Ảnh hưởng của cuộc cách mạng khoa học và công nghệ đến lối sống của thanh niên Việt Nam hiện nay*, (Luận án tiến sĩ, Đại học Quốc gia Hà Nội) có bàn đến việc xây dựng đạo đức, lối sống tích cực cho thanh niên trong bối cảnh có “khủng hoảng niềm tin”, “rối loạn giá trị” như một số nhà nghiên cứu nhận định là đòi hỏi khách quan của sự phát triển xã hội và cung cấp căn cứ khoa học cho việc xây dựng đạo đức, lối sống tích cực của thanh niên trong điều kiện cách mạng khoa học công nghệ. Đạo đức và lối sống có những điểm giao thoa, nên đây là công trình hữu ích để các tác giả bài viết tham khảo. Bài viết của Nguyễn Thanh Thủy (2021): *Tư tưởng Phật giáo với việc phát triển xã hội Việt Nam nhân văn và bền vững*, trong cuốn “Văn hóa Tôn giáo và sự phát triển xã hội”, Nxb Hồng Đức, Hà Nội, đã đề cập đến vai trò của Phật giáo trong xây dựng đạo đức xã hội Việt Nam, trong đó có đạo đức thanh niên, hướng đến một xã hội nhân văn và bền vững trong xu thế hội nhập. Tác giả Thích Minh Nhẫn trong bài viết “Phật giáo trong bối cảnh cuộc cách mạng công nghiệp 4.0” trên *Tạp chí văn hóa Phật giáo* (Online) ngày 29/04/2021 có nhấn mạnh: “tư tưởng, triết học, thế giới quan, nhân sinh quan, các triết lý nhân văn, hướng thiện... của Phật giáo có thể phát huy rất tích cực giá trị của mình trong việc khắc chế những tác động tiêu cực” do cuộc cách mạng 4.0 đem lại. Bài viết

của tác giả Thích Nguyên Đạt “Phật giáo Việt Nam nhập thế trong kỷ nguyên công nghệ 4.0 hôm nay” (2024), (Viện Trần Nhân Tông, Đại học quốc gia Hà Nội) đề cập đến những cơ hội và thách thức của Phật giáo trước cuộc cách mạng 4.0, trong đó có vấn đề giáo dục Phật giáo, giáo dục đạo đức cho thanh niên, làm thế nào để có thể tận dụng khoa học, công nghệ trong công tác hoằng pháp, giáo dục, đào tạo của Phật giáo, trong đó có giáo dục đạo đức cho giới trẻ.

Ngoài ra, còn một số bài viết liên quan trực tiếp đến vấn đề giáo dục đạo đức cho thanh niên trong bối cảnh hiện nay như: *Ảnh hưởng của Phật giáo đến đạo đức, lối sống thanh niên Phật tử thành phố Huế* của Thích Pháp Tịnh và Thích Minh Lý; *Phật giáo và vai trò kiến tạo giá trị đạo đức cho thanh niên Phật tử thành phố Hồ Chí Minh* của Thích Ngộ Trí Viên; bài *Nhận thức và hành vi của thanh niên Việt Nam hiện nay dưới ảnh hưởng của Phật giáo (khảo sát tại Hà Nội)* của Nguyễn Thị Lê Thu và Nguyễn Hữu Công. Ba bài viết này in trong cuốn: “Giáo dục đạo đức Phật giáo” (2022), (Thích Nhật Từ chủ biên), Nxb Hồng Đức, trong đó đều phân tích ảnh hưởng của Phật giáo đến ý thức đạo đức, hành vi đạo đức và lối sống của thanh niên hiện nay. Bài viết của Lê Thị Tuyết Ba: *Ảnh hưởng tích cực của Phật giáo đến việc giáo dục đạo đức cho sinh viên trong điều kiện hiện nay*, Kỷ yếu Hội thảo khoa học quốc tế: “Tôn giáo và đạo đức trong xã hội hiện đại” (2018), Nxb Tôn giáo, Hà Nội, đã khái quát thực trạng đạo đức của sinh viên hiện nay và nêu vai trò của Phật giáo trong việc khắc phục thực trạng đó.

Như vậy, một số công trình và bài viết trên đây đã đề cập đến thực trạng đạo đức thanh niên hiện nay, vai trò của Phật giáo trong việc xây dựng những giá trị, chuẩn mực đạo đức tốt đẹp cho thanh niên. Đặc biệt, các công trình này đều nhấn mạnh đến việc tự thân phấn đấu, tự thân tu dưỡng là điều quan trọng, bởi khi đã thấu hiểu giáo lý Phật giáo và có niềm tin thì động lực hoàn thiện đạo đức sẽ xuất phát từ bên trong nên mang tính bền vững và tự giác. Đó chính là phương thức tốt nhất để nắm bắt thời cơ và ứng phó với những tác động phức tạp của khoa học công nghệ đến đời sống con người do cuộc cách mạng công nghiệp 4.0 đem lại. Trên cơ sở những tư liệu tham khảo trên đây, bài viết tập trung làm rõ vai trò của Phật giáo đối với việc xây dựng đạo đức thanh niên trước tác động của cuộc cách mạng 4.0 ở Việt Nam hiện nay, điều mà các công trình trên mới đề cập và chưa tập trung làm rõ.

Với cách tiếp cận triết học tôn giáo, nghiên cứu mối quan hệ giữa tôn giáo với đời sống xã hội (cụ thể là giữa các giá trị của Phật giáo

đối với vấn đề xây dựng đạo đức cho thanh niên) trong thời đại công nghiệp 4.0. Bài viết sử dụng các phương pháp phân tích, tổng hợp, phân tích tài liệu..., tham khảo và kế thừa kết quả nghiên cứu của những công trình trước đó. Nội dung bài viết tập trung lý giải ba vấn đề: 1) Cuộc cách mạng công nghiệp 4.0 đang tác động đến sự suy thoái đạo đức thanh niên như thế nào? 2) Vai trò của Phật giáo trong việc xây dựng ý thức đạo đức cho thanh niên trong thời đại cách mạng 4.0 hiện nay? 3) Ảnh hưởng của Phật giáo đến việc điều chỉnh hành vi đạo đức cho thanh niên trong thời đại cách mạng 4.0 hiện nay?

1. Ảnh hưởng của cách mạng 4.0 đến sự suy thoái đạo đức thanh niên hiện nay

Cuộc cách mạng 4.0 bắt đầu xuất hiện từ thập niên đầu thế kỷ XXI, là sự gắn kết giữa các nền công nghệ, làm xóa đi ranh giới giữa thế giới vật thể, thế giới số hóa và thế giới sinh học. Đó là các công nghệ Internet vạn vật, trí tuệ nhân tạo, người máy, xe tự lái, in ba chiều, máy tính siêu thông minh, công xưởng thông minh, công nghệ nano, công nghệ sinh học... Trung tâm của cuộc cách mạng 4.0 là trí tuệ nhân tạo (AI), vạn vật kết nối (*Internet of Things*) và dữ liệu lớn (Big Data)... không chỉ giúp con người giao tiếp với con người, mà còn là con người giao tiếp với máy, con người giao tiếp với đồ vật và đồ vật giao tiếp với nhau. Như một xu thế tất yếu không thể đảo ngược, sự phát triển thần kỳ như vũ bão của khoa học, kỹ thuật, công nghệ đã mang lại một diện mạo hết sức mới mẻ cho các quốc gia, dân tộc, làm thay đổi phương thức sinh sống, làm việc và cách thức con người quan hệ, giao tiếp với nhau. Tuy nhiên, “Những thay đổi này sâu sắc đến mức, từ góc độ lịch sử nhân loại, chưa bao giờ có một thời điểm vừa tràn đầy hứa hẹn vừa tiềm tàng hiểm họa như lúc này” [Klaus Schwab, 2018: 14].

Cuộc cách mạng 4.0 đã tạo cơ hội rất lớn cho con người được tiếp cận đa dạng thông tin, gia tăng cơ hội việc làm, cải thiện thu nhập và nâng cao đời sống. Song đi cùng với nó là sự gia tăng bất bình đẳng xã hội và đặt ra nhiều vấn đề phi truyền thống mà các quốc gia cần phải quan tâm giải quyết. Thị trường lao động bị rối loạn, tình trạng thất nghiệp gia tăng do máy móc thay thế con người, an ninh con người bị đe dọa, sự phát triển mạnh mẽ của Internet cũng đặt con người vào nhiều mối nguy hiểm về tài chính, sức khỏe, danh dự, v.v., đặc biệt, vấn đề đạo đức liên quan đến dữ liệu cá nhân khi trí tuệ nhân tạo, Internet vạn vật đang ngày càng phát triển và dần trở thành một phần không thể thiếu trong đời sống nhân loại.

Sự phát triển của khoa học và công nghệ đã từng bước giải phóng con người khỏi những hoạt động lao động trực tiếp, nguy hiểm. Sự dịch chuyển sang nền kinh tế số, công nghệ số dẫn tới “xã hội tiêu dùng” được mở rộng, đồng nghĩa với việc rất nhiều căn bệnh của xã hội hiện đại sẽ xuất hiện kèm theo như căn bệnh “nhà kính”, trầm cảm, thờ ơ, tự kỷ, sống ảo, ngại giao tiếp... vốn khá xa lạ trước đây thì giờ lại trở nên phổ biến và có xu hướng lan rộng. Cách mạng 4.0 đang tác động mạnh mẽ đến thanh niên, làm thay đổi đời sống vật chất và qua đó thay đổi đời sống tinh thần, đạo đức của họ theo chiều hướng tích cực và cả tiêu cực. Thanh niên có nhiều cơ hội việc làm, cơ hội tiếp nhận một nền giáo dục hiện đại và các thành tựu về khoa học, công nghệ; giao lưu, tiếp xúc với nhiều nền văn hóa khác nhau làm phong phú đời sống tinh thần, kích thích khả năng sáng tạo, phát triển toàn diện song cũng phải đối mặt với nhiều nguy cơ, thách thức.

Không ít thanh niên chạy theo lối sống thực dụng, xa rời các giá trị đạo đức truyền thống tốt đẹp của dân tộc, có thái độ thờ ơ, bàng quan trước các sự kiện kinh tế, chính trị của đất nước. Điều nguy hiểm hiện nay là đã xuất hiện một bộ phận thanh niên tôn thờ chủ nghĩa cá nhân, sống ích kỷ, không lý tưởng, không hoài bão, chạy theo lợi ích vật chất, coi đồng tiền là trên hết, sa vào các tệ nạn xã hội, vi phạm pháp luật. Tuổi trẻ thường bông bột, dễ dao động, ham thích cái mới... nhưng chưa đủ bản lĩnh và kinh nghiệm để sàng lọc, lựa chọn, phân biệt trắng đen, phân biệt những cái thuộc về giá trị hoặc phản giá trị trên Internet, mạng xã hội ... đang hàng ngày, hàng giờ, tác động đến bản thân họ. Đạo đức của một bộ phận thanh niên đang xuống cấp đến mức đáng báo động khiến cho các nhà quản lý và toàn xã hội lo ngại. Hiện tượng chạy đua theo lối sống vật chất và tự do cá nhân, xem thường các giá trị đạo đức truyền thống ngày càng trở nên phổ biến. Tình trạng tội phạm, tệ nạn xã hội, nghiện hút ma túy trong thanh niên vẫn gia tăng, vi phạm an toàn giao thông, đua xe trái phép, bạo lực học đường, sự an toàn của giới, v.v. đang là sự lo lắng của mỗi gia đình và toàn xã hội. Tình cảm gia đình, đạo hiếu, quan hệ thầy trò, anh em, bè bạn, tình bạn, tình yêu... đang biến đổi và vi phạm chuẩn mực đạo đức một cách nghiêm trọng. Hàng loạt các vụ án có liên quan đến thanh thiếu niên được phản ánh trên báo chí và mạng xã hội hàng ngày cho thấy đạo đức của giới trẻ đang suy thoái một cách nghiêm trọng. Điều đó cảnh tỉnh chúng ta trước sự băng hoại đạo đức, tha hóa về nhân cách của một bộ phận thanh niên trong thời đại công nghiệp 4.0 hiện nay, đe dọa trực tiếp đến an ninh trật tự xã hội và văn hóa, đạo đức truyền thống của dân tộc.

Thực trạng đạo đức trên đây cho thấy vấn đề xây dựng đạo đức cho thanh niên trong bối cảnh hiện nay là cấp bách. Quá trình này cần phát huy vai trò tích cực của các chủ thể, huy động nhiều yếu tố, trong đó có vấn đề khơi dậy những giá trị truyền thống dân tộc. Những giá trị trong tư tưởng đạo đức Phật giáo đã thấm thấu vào các giá trị truyền thống Việt Nam cần được phát huy và có những phương thức phù hợp truyền tải đến thanh niên, góp phần khắc phục sự suy thoái đạo đức, lối sống của thanh niên hiện nay. Văn kiện Đại hội XIII của Đảng đã nhấn mạnh: “Chú trọng hơn giáo dục đạo đức, nhân cách, năng lực sáng tạo và các giá trị cốt lõi, nhất là tinh thần yêu nước, tự hào, tự tôn dân tộc, truyền thống và lịch sử dân tộc, ý thức trách nhiệm xã hội cho các tầng lớp nhân dân, nhất là thế hệ trẻ” [Đảng Cộng sản Việt Nam, 2021:136].

Những nội dung trên chính là những giá trị gốc cần xây dựng để có thể thấm thấu vào cốt cách, tâm hồn, nhân cách của thanh niên Việt Nam thời đại 4.0 với những cơ hội và thách thức không nhỏ. Phật giáo, với vai trò là một trong những nguồn lực quan trọng trong xã hội sẽ là một trợ lực to lớn bên cạnh hệ tư tưởng chính thống là chủ nghĩa Mác - Lênin và tư tưởng Hồ Chí Minh giúp giáo dục, điều chỉnh, góp phần khắc phục thực trạng xuống cấp về đạo đức của một bộ phận thanh niên. Theo tác giả Lê Thị Tuyết Ba, “việc giáo dục những giá trị nhân văn trong triết lý Phật giáo cho sinh viên là vấn đề cần phải được nhìn nhận nghiêm túc và có sự quan tâm của cả cộng đồng” [Lê Thị Tuyết Ba, 2018: 274]. Cách mạng 4.0 cũng giúp Phật giáo kết nối nhanh hơn, sâu rộng hơn với mọi tầng lớp thanh niên trong việc truyền tải những tư tưởng đạo đức, những quy tắc, giá trị, chuẩn mực đạo đức tốt đẹp của mình, góp phần cùng xã hội khắc phục sự tha hóa đạo đức trong giới trẻ hiện nay.

2. Phật giáo với việc xây dựng đạo đức thanh niên trong thời đại công nghiệp 4.0 hiện nay

Đạo đức được xem xét một cách đầy đủ nhất trên ba phương diện: ý thức đạo đức, hành vi đạo đức (thực tiễn đạo đức) và quan hệ đạo đức. Trong bài viết này, khi bàn về vai trò của Phật giáo trong xây dựng đạo đức thanh niên, chúng tôi giới hạn nghiên cứu vai trò của Phật giáo trên một số phương diện: Phật giáo góp phần điều chỉnh ý thức đạo đức (*định hướng giá trị, chuẩn mực đạo đức; xác định nghĩa vụ, trách nhiệm đạo đức*) và điều chỉnh hành vi đạo đức (*tu dưỡng đạo đức cá nhân; hoàn thiện đạo đức trong các mối quan hệ gia đình, xã hội*) của thanh niên hiện nay.

2.1. Phật giáo với việc định hướng các giá trị, chuẩn mực đạo đức của thanh niên hiện nay

Dưới tác động của cuộc cách mạng 4.0, mặt trái của kinh tế thị trường đã khiến cho không ít thanh niên mất phương hướng, khủng hoảng niềm tin trong cuộc sống. Mặt khác, tình trạng tha hóa về đạo đức đang diễn ra khá phổ biến trong đời sống xã hội đã khiến cho không ít thanh niên lúng túng trong việc lựa chọn, định hướng lý tưởng, lẽ sống của mình. Tư tưởng từ bi, hỷ xả của Phật giáo đã giúp định hướng cho thanh niên tới một lối sống nhân ái, mình vì mọi người, sẵn lòng giúp đỡ những người khó khăn, bất hạnh. Trước tác động của những luồng tư tưởng văn hóa ngoại lai truyền bá lối sống thực dụng, chủ nghĩa hưởng thụ, hành vi bạo lực thì việc hướng thanh niên đến một lối sống trong sáng, giản dị, có nhân cách và bản lĩnh vượt qua cám dỗ ngày càng quan trọng. Tác giả Nguyễn Trọng Chuẩn khi bàn về sự hòa quyện giữa văn hóa, đạo đức Phật giáo với văn hóa, đạo đức dân tộc cho rằng: “Chính triết lý từ bi, hỷ xả, nhân ái, tình thương yêu đồng loại, sự hướng thiện, thiện tâm, lòng khoan dung, coi trọng chữ tâm, sống hài hòa với thiên nhiên, tôn trọng sự sống của muôn loài, ghét cái ác, trừ tà gian ác cùng với triết lý giải thoát của Phật giáo đang góp phần làm cân bằng nhu cầu vật chất và nhu cầu tinh thần của con người trong một xã hội đang có xu hướng ngày càng trở nên quá sùng bái kỹ thuật, công nghệ và nhất là tôn sùng quá đáng đồng tiền” [Nguyễn Trọng Chuẩn, 2021: 17].

Tam học, Ngũ giới, Thập thiện, Lục hòa của đạo đức Phật giáo dễ hiểu, dễ thực hiện giúp cho thanh niên không sa vào chủ nghĩa cá nhân, sẵn sàng thiện tâm, bố thí, biết cảm thông sâu sắc với nỗi đau khổ của người khác. Những tư tưởng này là những chỉ dẫn rất cụ thể cho thanh niên trong cuộc sống lao động và học tập, phấn đấu vì ngày mai lập nghiệp, trung thực trong kinh doanh. Đặc biệt, triết lý *Nhân quả, Nghiệp* của Phật giáo được hòa quyện vào triết lý sống dân gian, văn hóa dân gian (gieo gió gặt bão; đời cha ăn mặn, đời con khát nước...) vẫn còn ảnh hưởng khá mạnh đến quan niệm, ý thức của thanh niên hiện nay. *Ngũ giới* là một trong những nội dung cốt yếu trong *Giới* của Phật giáo, là những quy chuẩn đạo đức hết sức cụ thể, thiết nghĩ không chỉ giáo dục cho những tín đồ tại gia mà tính phổ quát của nó có tác dụng tích cực đến thế hệ trẻ. Tư tưởng về *Bát chính đạo* cũng giúp thanh niên lựa chọn một lối sống chân chính, có ích, hình thành những quan niệm sống nhân văn, tích cực. Những chuẩn mực, giá trị của đạo đức Phật giáo có nhiều nét tương đồng với đạo đức xã hội hiện đại, góp

phần hình thành ý thức, tình cảm và lý tưởng đạo đức không chỉ riêng cho tín đồ Phật giáo mà còn cho đông đảo thanh niên nhằm góp phần bảo vệ những giá trị đạo đức truyền thống của dân tộc, phát huy các giá trị đó trong thời đại cách mạng 4.0 hiện nay.

2.2. Phật giáo góp phần xác định nghĩa vụ, trách nhiệm đạo đức cho thanh niên hiện nay

Với những thành tựu nổi bật của khoa học, công nghệ hiện đại do cuộc cách mạng 4.0 đưa lại, cuộc sống của thanh niên hiện nay đang thay đổi theo hướng tích cực về cả vật chất và tinh thần song lại đặt ra vô vàn thử thách mới. Sự đan xen lẫn nhau giữa lợi ích cá nhân, lợi ích xã hội, lợi ích tập thể ... diễn ra khá phong phú. Những tiến bộ của cuộc sống xã hội đã làm mở rộng đáng kể các nhu cầu của xã hội và mỗi cá nhân. Điều đó, làm nảy sinh sự va chạm giữa lợi ích cá nhân với lợi ích cộng đồng, lợi ích xã hội. Thậm chí vì đề cao lợi ích cá nhân, mà họ có thể chà đạp lên lợi ích tập thể, lợi ích xã hội và cộng đồng. *Thuyết nhân quả, Luân hồi, Nghiệp* như một lời cảnh báo đối với thanh niên, ngăn ngừa ý định, hành vi vi phạm pháp luật của thanh niên, thúc đẩy thanh niên nhận thức và hành động theo những nghĩa vụ và trách nhiệm đạo đức, đem lại cho thanh niên động lực bên trong để tự chịu trách nhiệm về lối sống và hành vi của mình, phát huy một cách tự giác phẩm giá nhân văn - nhân đạo của mình trong quan hệ với cộng đồng, tập thể trong đời sống xã hội.

Toàn cầu hóa cùng sự tác động của cuộc cách mạng 4.0 đòi hỏi thanh niên Việt Nam phải năng động, không ngừng rèn luyện về *Giới* (Những quy tắc đạo đức căn bản) để hình thành nhân cách đạo đức mà còn cả về *Định* để tinh thần luôn sáng suốt, vượt qua được thử thách, khó khăn trong cuộc sống, luôn lạc quan, yêu đời. Phật giáo đề cao vai trò của *Tuệ*, đề cao trí tuệ, không ngừng học tập suốt đời vẫn là điều bổ ích đối với thanh niên hiện nay, có trí tuệ sáng suốt thanh niên mới đủ bản lĩnh vững vàng, biết làm chủ cuộc sống của mình, không rơi vào những cám dỗ vật chất tầm thường, sa vào các tệ nạn xã hội. Tư tưởng của Phật về “tự thấp ngọn đèn cho chính mình” đã khuyến khích thanh niên vượt lên hoàn cảnh, có nghị lực, sáng tạo, dám nghĩ, dám làm. Giáo lý *Duyên khởi* (sự nương tựa lẫn nhau để tồn tại và phát triển) của Phật giáo cũng rất tương đồng với kết quả nghiên cứu của nhiều ngành khoa học hiện nay. Vạn vật nương tựa, kết nối ảnh hưởng tới nhau cũng là nguyên lý cơ bản của cuộc cách mạng công nghiệp 4.0, lấy vạn vật kết nối (*Internet of Things*) làm trung tâm. Việc lấy con người làm trung tâm vạn vật cho thấy: đất nước, xã hội

nói rộng ra là trái đất – ngôi nhà chung của chúng ta muốn tồn tại, phát triển bền vững thì con người phải tuân theo các quy chuẩn về đạo đức cá nhân và xã hội, đạo đức ứng xử với môi trường. Đặc biệt, đạo đức Phật giáo còn góp phần rèn luyện một lối sống kham nhẫn, khắc kỷ (*Thiểu dục, tri túc*). Đó là những hình thức tu tập sự kiên nhẫn, biết giữ mình trong giới hạn, vượt qua những cạm bẫy, sự cám dỗ để hướng đến một đời sống trong sạch, tâm hồn được thanh cao, hướng thiện. Với đặc điểm là sự chứa đựng “tính thiêng” trong giáo lý, triết lý Phật giáo đã có tác dụng điều chỉnh ý thức đạo đức của thanh niên trên tinh thần tự nguyện, tự giác.

2.3. Phật giáo góp phần định hướng thanh niên chủ động, tự giác tu dưỡng, hoàn thiện đạo đức cá nhân

Trong bối cảnh cách mạng công nghiệp 4.0, trước những sự tác động phức tạp của các trào lưu tư tưởng, văn hóa, lối sống đa dạng qua mạng Internet đòi hỏi thanh niên cần có bản lĩnh vững vàng, có nghị lực chiến thắng bản thân. Muốn làm được như vậy họ cần có những điểm tựa về mặt lý luận để hình thành một nhân sinh quan tích cực làm cơ sở cho hành động của mình. Bên cạnh những hệ tư tưởng khoa học, duy vật biện chứng được trang bị trong nhà trường, trên thực tế, nhiều thanh niên không phải là Phật tử song vẫn tin theo những lời Phật dạy, tin luật Nhân quả, vô thường, vô ngã, tin Ngũ giới là chuẩn mực đạo đức mang lại một đời sống tốt đẹp. Chùa hiện nay không những là nơi thể hiện niềm tin tôn giáo mà còn là nơi sinh hoạt văn hóa, giáo dục đạo đức không chỉ cho Phật tử mà còn cho đông đảo thanh thiếu niên. Những ngày Rằm, mùng Một, dịp lễ Tết, thanh niên đến chùa ngày càng đông. Điều đó chứng tỏ, dù tự phát hay tự giác, triết lý Phật giáo vẫn đang ảnh hưởng rộng rãi và có sức hút đối với thanh niên hiện nay. Có thể nói, giá trị quan trọng nổi bật trong Phật giáo là đề cao vị trí và vai trò tự thân của con người trên lộ trình giải thoát, hiểu rộng hơn là trong cuộc sống. Và “Tư tưởng của Phật giáo đã thúc đẩy sự thay đổi của cá nhân con người, chuyển hướng từ việc cầu cứu đối tượng ngoại thân đến tư duy dựa vào chính bản thân” [Nguyễn Thị Thanh Thủy, 2021: 170]. Ở điểm này, lý thuyết về Nghiệp của Phật giáo đã có tác dụng khá sâu sắc, con người chính là chủ nhân cuộc đời của mình trong hiện tại và trong tương lai (kiếp sau).

Từ hệ thống các triết lý nhân sinh, đạo đức, Phật giáo đã chỉ ra con đường đề tu dưỡng và hoàn thiện đạo đức. Tư tưởng *Vô thường, Vô ngã* giúp thanh niên không quá tham đắm vào vật chất, không làm giàu bằng cách bất chấp pháp luật và đạo đức. *Diệt đế* và *Đạo đế* chỉ ra rằng khi diệt được vô minh là chìa khóa để mở ra con đường giải

thoát. Điều quan trọng hơn là, muốn diệt khổ thì nhân tố quyết định chính là bản thân mỗi người, các nhân tố bên ngoài chỉ mang tính hỗ trợ. *Bát Chánh đạo* trang bị cho thanh niên một lối sống chính trực, không xâm phạm tới lợi ích của người khác và của cộng đồng, xã hội.

Đối với thanh niên Phật tử, việc tu tập những giáo lý, giới luật Phật giáo là nhu cầu tự thân, thường xuyên. Hành vi đạo đức của họ xuất phát từ niềm tin tôn giáo, khiến họ có thái độ thành kính, thực hiện một cách tự giác, nghiêm túc trong đời sống. Kết quả khảo sát của tác giả Nguyễn Thị Minh Ngọc cho thấy rằng có một “Tỉ lệ cao trong Phật tử đến với đạo Phật là để hoàn thiện đạo đức bản thân (81,6 %) cho thấy những tiêu chí, chuẩn mực, quy tắc đạo đức Phật giáo là phù hợp với Phật tử Việt Nam và được Phật tử mong muốn tiếp nhận [Nguyễn Thị Minh Ngọc, 2018: 529]. Đối với thanh niên không phải Phật tử, những giá trị nhân văn của Phật giáo vẫn đang hấp dẫn và ảnh hưởng đến họ trên con đường lập thân, lập nghiệp.

2.4. Phật giáo góp phần hoàn thiện đạo đức của thanh niên trong các mối quan hệ gia đình và xã hội

Trong thời đại cách mạng 4.0, những mối quan hệ gia đình, xã hội có xu hướng trở nên mờ nhạt bởi sự chi phối của những phương tiện công nghệ hiện đại. Song dù thế nào đi nữa, con người vẫn không thể tách khỏi những mối quan hệ vô cùng phong phú, phức tạp. Việc duy trì những mối quan hệ ấy yêu cầu phải dựa trên những nguyên tắc đạo đức nhất định mới có thể tạo ra một xã hội phát triển hài hòa, bền vững. Tôn giáo góp một phần đáng kể vào việc chi phối, hoàn thiện những quan hệ xã hội của con người. Trong bất cứ thời đại nào, tôn giáo nói chung, Phật giáo nói riêng cũng không thể thoát ly khỏi đời sống: “Phật giáo là một tôn giáo nhưng không xa rời thực tại, nó khởi phát từ thực tiễn đầy khổ đau của con người nên cũng bắt đầu bằng những tiền đề rất cơ bản là hướng dẫn con người cách vượt qua khổ đau và cuối cùng đạt đến sự siêu việt” [Đỗ Lan Hiền, 2021: 154]. Thông qua giáo lý, giới luật, tư tưởng, đạo đức Phật giáo, nhiều thanh niên đã tiếp nhận được những giá trị tốt đẹp, những cách ứng xử của đạo đức Phật giáo trong các mối quan hệ anh em, vợ chồng, ông bà, cha mẹ, con cái... (*Kinh Thiện sinh, Kinh Trường bộ, Kinh Đại tập...*). Riêng với thanh niên Phật tử hiện nay, nhà chùa tổ chức *Lễ Hằng Thuận* cho các cặp vợ chồng trước khi tiến hành hôn lễ để giáo dục sự thủy chung, đạo lý gia đình cho họ trước khi bước vào cuộc sống hôn nhân. Lễ Hằng Thuận chính là cây cầu nối giữa đạo và đời, là sự hòa quyện giữa văn hóa truyền thống dân tộc với văn hóa tâm linh Phật giáo, là nét đẹp văn hóa đặc thù của Phật giáo trong lĩnh vực hôn nhân và gia đình.

Phật giáo đã tạo ra một môi trường tâm linh lành mạnh để tuổi trẻ hôm nay càng nhận thức sâu sắc hơn các giá trị của đời sống tinh thần, bớt đi sự tham lam, vị kỷ; biết kiên nhẫn, giữ gìn đạo hiếu, giúp đỡ những người bất hạnh; tu dưỡng phấn đấu thành người có ích cho xã hội. Hiện nay cả nước đã có hàng trăm câu lạc bộ thanh thiếu niên Phật tử từ Bắc vào Nam, hấp dẫn được đông đảo thanh niên tham gia. Bên cạnh lý tưởng giải thoát, Phật giáo còn quan tâm nhiều đến những vấn đề thế tục rất cụ thể trong đời sống hiện nay khiến đạo gần hơn với đời. Một số chùa phối hợp rất tốt với tổ chức Đoàn thanh niên, làm tốt công tác giáo dục đạo đức cho thanh niên, tận dụng những cơ hội do cuộc cách mạng 4.0 đem lại cũng như hạn chế những tác động tiêu cực của nó.

Kết luận

Trong bối cảnh toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế, sự tác động mạnh mẽ của cuộc cách mạng 4.0 hiện nay, nhiều giá trị của đời sống đang bị đảo lộn. Thanh niên là những người trẻ tuổi, chưa thể vững vàng nên dễ bị lung lay, sa ngã trước những tác động tiêu cực của làn sóng hội nhập. Với những triết lý mang tính phổ quát trong thế giới quan, nhân sinh quan, tư tưởng, đạo đức..., Phật giáo đã góp phần định hướng, dẫn dắt thanh niên đến một lối sống chân thiện, trung thực, giàu lòng nhân ái, tránh xa các tệ nạn xã hội. Tinh thần từ bi, hỷ xả của Phật giáo là một trong những nguồn gốc của chủ nghĩa nhân văn, tư tưởng bình đẳng, hòa bình của Phật giáo phù hợp với xu hướng hội nhập cùng phát triển, tôn trọng sự đa dạng trên thế giới hiện nay. Những tư tưởng tiên bộ của Phật giáo về đạo đức, nhân sinh đã góp phần tạo dựng ý thức đạo đức, củng cố niềm tin, tình cảm, lý tưởng đạo đức, điều chỉnh hành vi đạo đức của thanh niên Việt Nam hiện nay. Đó là sự kế thừa, phát huy những giá trị đạo đức truyền thống trong hiện tại, tạo ra một hệ giá trị đạo đức mới nhân văn, tiên bộ và phù hợp với thời đại. Phật giáo Việt Nam với tư cách là một trong những nguồn lực xã hội không đứng ngoài công cuộc đó. Những giá trị của Phật giáo với những nguyên tắc, chuẩn mực đạo đức rất cụ thể, mang tính phổ quát, nếu chúng ta biết chọn lựa và vận dụng một cách thích hợp sẽ rất có ý nghĩa trong việc xây dựng đạo đức cho thanh niên trước tác động đa chiều của cuộc cách mạng công nghiệp 4.0 hiện nay./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Lê Thị Tuyết Ba (2018), *Ảnh hưởng tích cực của Phật giáo đến việc giáo dục đạo đức cho sinh viên trong điều kiện hiện nay*, trong Kỷ yếu hội thảo khoa học quốc tế: “Tôn giáo và đạo đức trong xã hội hiện đại”, Nxb Tôn giáo, Hà Nội.

2. Nguyễn Trọng Chuẩn (2021), *Góp vào vấn đề vai trò của văn hóa tôn giáo trong đời sống và sự phát triển xã hội*, trong “Văn hóa tôn giáo với sự phát triển xã hội”, Nxb Hồng Đức, Hà Nội.
3. Đảng Cộng sản Việt Nam (2021), *Văn kiện Đại hội Đại biểu toàn quốc lần thứ XIII, tập I*, Nxb Chính trị quốc gia – Sự thật.
4. Đỗ Lan Hiền (2021), *Những giá trị của Phật giáo góp phần xây dựng hệ giá trị của Việt Nam*, trong cuốn “Văn hóa tôn giáo với sự phát triển xã hội”, Nxb Hồng Đức, Hà Nội.
5. Thích Minh Nhân (2021), “Phật giáo trong bối cảnh cuộc cách mạng công nghiệp 4.0” trên *Tạp chí văn hóa Phật giáo*, trang <https://tapchivanhoaphatgiao.com/luu-tru/9376>, truy cập ngày 01/09/2024.
6. Nguyễn Thị Minh Ngọc (2018), *Vai trò của đạo đức tôn giáo trong việc khắc phục sự suy thoái đạo đức xã hội hiện nay*, trong Kỷ yếu hội thảo KHQT “Tôn giáo và đạo đức trong xã hội hiện đại”, Nxb Tôn giáo, Hà Nội.
7. Klaus Schwab (2018), *Cuộc cách mạng công nghiệp lần thứ tư* (Bộ ngoại giao dịch), Nxb Thế giới, Hà Nội.
8. Nguyễn thị Thanh Thủy (2021), *Tư tưởng Phật giáo với việc phát triển xã hội Việt Nam nhân văn và bền vững*, trong “Văn hóa tôn giáo với sự phát triển xã hội”, Nxb Hồng Đức, Hà Nội.

Abstract

THE ROLE OF BUDDHISM IN BUILDING THE YOUTH ETHICS IN THE ERA OF INDUSTRIAL REVOLUTION 4.0

Dang Thi Lan

*Faculty of Philosophy, VNU-University of Social Sciences and
Humanities*

Nguyen Thi Le Thu

Faculty of Political Theory, University of National Economics

The fourth industrial revolution (Industrial Revolution 4.0) is creating great opportunities and challenges for the development of all aspects of Vietnamese youth, including issues of ethics and lifestyle. A youth part is degenerating in ethics, falling into social evils, violating the law, and moving away from the traditional ethical values of the nation. As a component of the national cultural identity, the values of Buddhist ethics have intertwined and blended with traditional Vietnamese ethical values and today there are still many universal values that need to be promoted. The humanistic and rational values of Buddhist ethics are still actively contributing to the revival of social ethics, spreading in the community, and adjusting the moral awareness and ethical behavior of young people in the face of the multi-dimensional impact of globalization and the current 4.0 revolution.

Keywords: Buddhism, Buddhist ethics, youth ethics, 4.0 industrial revolution